अस्यैवमंत्रस्यविवरणार्थाउत्तरेमंत्राः शुक्रात्आनंदात् तंप्राप्येत्यर्थः ब्रह्मजगतोबृंहकंपरमव्योमाख्यंअव्याकृतंवाऽवस्तुसदपिचैतन्यप्रतिबिंबंप्राप्यप्रभवतिजगज्जन्मादिकार्येसमर्थंभवति तेनैवचवर्द्धते अतस्तच्छुक्रंज्योतिषांसूर्यादीनांमध्येंऽतःस्थित्वातपतिप्रकाशते तथाचगीता यदादित्यगतंतेजोजगद्भासयतेऽखिलं यच्चंद्रमसियच्चाग्नौतत्तेजोविद्धिमामकमिति अतप्तंअन्येनाप्रकाशितंस्वयंज्योतिरित्यर्थः तापनंसूर्यादीनामपिभयप्रदं भीषास्माद्वातःपवते भीषोदेतिसूर्यः भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्चमृत्युर्धावतिपंचमइतिश्रुतेः ॥ २ ॥ अपइति सलिलस्यसलिलमिवसलिलंएकरसंब्रह्मसलिलएकोद्रष्टाऽद्वैतोभवतीतिश्रुतिप्रसिद्धं तस्यमध्येस्थिताभ्योऽद्भ्यःअबुपलक्षितेभ्यःपंचमहाभूत्येभ्यःसकाशादुत्पन्नाः अपःपांचभौतिकंदेहं अंतरिक्षेहृदयाकाशेशिश्रियातेश्रयतः कौ उभौदेवौचिद्रूपत्वेनद्योतमानौजीवेश्वरौ सुप्तिप्रलययोःक्रमेण तंद्रावंतौताभ्यामन्यःअतंद्रितःनिर्मायः सवितुःजगत्कारणस्य विवस्वान्वसआच्छादने वस्वान्आच्छादनवान्तद्विपरीतोविवस्वान्अपरिच्छिन्नसंविद्रूपःसंततमनुदितानस्तमितप्रकाशःसर्वाधिष्ठानभूतः उभौ जीवेश्वरौ पृथिवींदिवंचबिभर्त्ति आसध्रीचीःसविषूचीर्वसानाविति पाठेसःशुक्रसंज्ञःशुद्धआत्मा कीदृशौउभौदेवौसध्रीचीःविषूचीश्चआवसानौदिशःउपदिशश्चपटवद्वसानौ दिगंतपर्यंतंविस्तीर्णावित्यर्थः व्य

शुक्राद्ब्रह्मप्रभवतिब्रह्मशुक्रेणवर्द्धते ॥ तच्छुक्रंज्योतिषांमध्येऽतप्तंतपतितापनं ॥ योगिनस्तं० ॥ २ ॥ अपोयअद्भ्यःसलिस्यमध्येउभौदेवौशिश्रियातेंऽतरिक्षे ॥ अतंद्रितःसवितुर्विवस्वानुभौबिभर्तिपृथिवींदिवंच ॥ योगिनस्तंप्रपश्यंतिभगवं० ॥ ३ ॥ उभौचदेवौपृथिवींदिवंचदिशःशुक्रोभुवनंबिभर्त्ति ॥ तस्माद्दिशःसरितश्चस्रवंतितस्मात्समुद्राविहितामहांताः ॥ योगिनस्तं० ॥४॥ चक्रेरथस्यतिष्ठंतोऽध्रुवस्याव्ययकर्मणः ॥ केतुमंतंवहंत्यश्वास्तंदिव्यमजरंदिवि ॥ योगिनस्तं० ॥५॥ नसादृश्येतिष्ठतिरूपमस्यनचक्षुषापश्यतिकश्चिदेनं ॥ मनीषयाथोमनसाहृदाचयएनंविदुरमृतास्तेभवंति ॥ योगिनस्तंप्रपश्यंतिभगवंतंसनातनं ॥ ६॥

वहिताश्वेतिछांदसंक्रियोपसर्गयोर्व्यवधानं शेषंप्राग्वदेव ॥ ३ ॥ एतदेवाह उभाविति देवौजीवेश्वरौ पृथिव्यादिकंभुवनंब्रह्मांडंशुक्रोबिभर्त्ति तस्मात्सर्वोत्पत्तिमाह तस्मादिति महान्दुरधिगमोऽतोयेषांतेमहांताः समुद्राःकामाः कामंसमुद्रमाविशेतिमंत्रलिंगात् ॥४॥ चक्रेइति रथस्यशरीरस्य रथःस्यंदनदेहयोरितिविश्वः अध्रुवस्यविनाशिनोपि अव्ययंअविनाशिकर्मयस्यतस्यअव्ययकर्मणः चक्रेचक्रवच्चालके प्राक्कर्मणिनिमित्तेसतितिष्ठंतःकर्माधीनाइत्यर्थः अश्वाःइंद्रियाणिशरीररथंविषयदेशंप्रतिनयंतः केतुमंतंप्रज्ञावंतंजीवं किज्ञानेऽस्मात्तुन् तंपरमात्मानंप्रतिवहंति वहतिर्द्विकर्मा वश्यैरिंद्रियाश्वैर्देहरथेयोजितैःजीवःपरमात्मतांनीयते अन्यथाशरीरेनष्टेपितत्कृतंकर्मनक्षीयतेऽतःशरीरांतरेणसयएवबध्यते दिव्यंअलौकिकंअहंप्रत्ययविषयादन्यमशनायाद्यतीतमित्यर्थः अजरमितिसर्वविकारप्रतिषेधः दिविहार्दाकाशे ॥ ५॥ अस्यरूपंआकृतिःसादृश्येनतिष्ठति अनुपमस्वरूपमित्यर्थः नचक्षुषेतिसर्वेंद्रियगोचरत्वंनिषिध्यते अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययमितिरूपादिहीनत्वश्रुतेः मनीषयामनसोनिग्रहेण मनसासूक्ष्मेण मनसैवानुद्रष्टव्यमितितस्यकरणत्वश्रुतेः हृदाहृदुपलक्षितेदेशेनिगृहीतेनमनसायेएनंविदुःतेअमृताःमुक्ताभवंति ॥ ६ ॥

Digitized by Google